

Arvosteluja

Pohjanlahden itäpuolen keskiaika

Kari Tarkiainen: Ruotsin Itämaa. Esihistoriasta Kustaa Vaasaan. Suomen ruotsalainen historia 1. Svenska litteratursällskapet i Finland, 2010. 331 s.

Kansallisarkiston emerituspääjohtaja Kari Tarkiainen on kirjoittanut hyvin miellyttävän ja opettavaisen kirjan *Ruotsin Itämaa*. Teos on käänös Tarkiaisen ruotsinkielisestä teoksesta *Sveriges Österland*¹, mutta tässä suomenkielisessä versiossa on otettu huomioon alkuteoksen saamia kommentteja ja arvostelua. Teos on osa kolmiosaista Suomen historiaa käsittelevää sarjaa, jonka nyt arvioitava ensimmäinen teos kattaa esihistorian ja keskiajan 1500-luvulle asti.

Nykyisin on aika yleistä, että oman synteesimäisen tai uusia uria avaavan tekstin ohessa ja välissä esitetään laajasti vanhempaa tutkimusta – myös oman käsityksen vastaista ja vanhentunutta. Näin Tarkiainen onnistuneesti tekee. ”Historiankirjoituksen historia” nivoutuu uuteen tekstiin ja tulee myös itsessään mielenkiintoisemmaksi. Kun historiankirjoituksen historia julkaistaan erikseen, se jää usein vähälle yleisölle. Siihen tutustuminen kuitenkin mitä parhaiten aukaisee silmiä sille todellisuudelle,

että ymmärrys muuttuu ajan kuluessa, historianymmärrys ja itseymmärrys siinä samalla.

Samoin kuin Tarkiaisen monet aiemmat tutkimukset – etenkin suomalaisten venäläiskäsityksiä koskeva *Se Wanha Wainooja*², *Finnarnas historia i Sverige*³ ja Alopaeus-tutkimukset⁴ – myös *Ruotsin itämaa* osoittaa laajaa ja tarkkaa arkistojen tuntemusta ja käyttöä. Arkistomieheltä tämä ei tietenkään ole yllätys.

Teoksen johdantoluvussa asetetaan perustavanlaatuisen kysymys: mikä tekee identiteetin? Ongelman esiin nostaminen onkin aiheellista, kun sarjan nimi viittaa tavanomaisesti tulkiten kieleen identiteetin rakentajana. Luvussa käsitellään lyhyesti etnisyyttä ja kielen roolia. Tärkeä päätelmä on, ”että kielellisellä identiteetillä on Suomessa alkuun ollut melko vähäinen arvo maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön silmissä [...] aikana, jota kuvataan tässä kirjassa” (s.13). Päätelmän sijainti teoksen alussa tuntuu tosin vievän pohjan seuralta tekstiltä. Kannattaako sitten kirjoittaa ruotsinkielisten historiaa tältä ajalta? Tarkiaisen vastaus ”kyllä” tulee historiankirjoituksen historiasta (s. 49): kielitaistelu, jota nyt on käyty parisataa vuotta ja joka näyttää jatkuvan edelleen, nosti esiin kysymyksen ruotsinkielisten ”alkuperäisyydestä” Suomessa. Tarkiaisen teos pyrkii ratkaisemaan kiistan, mitä on pidettävä kunnioitettavana tavoitteena ja vakuuttavana ratkaisuna.

Luvussa ”Muinaisaika” kuvataan esihistoriallisia muuttovirtoja uusimpien tutkimusten perusteella, ja tiedon pohjalla oleva lähdeaineisto esitetään pätevästi ja sujuvasti. Meren merkitys korostuu, mikä ilmeisesti johtuu Ruotsin puolelle yltävästä kokonaisfokuksesta. Tosin suomalaiskansallisetkin esitykset ovat painottuneet viime aikoina samalla tavalla.

Jo tässä yhteydessä on otettava kantaa myös teoksen kuvitukseen.

1. Kari Tarkiainen (2008) *Finlands svenska historia 1: Sveriges österland. Från forntiden till Gustav Vasa*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland; Stockholm: Atlantis, 2008.

2. Kari Tarkiainen (1986) *Se vanha vainooja. Käsitykset itäisestä naapurista livana Julmasta Pietari Suureen*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

3. Kari Tarkiainen (1990) *Finnarnas historia i Sverige 1: Inflyttarna från Finland under det gemensamma rikets tid*. Helsinki: Suomen historiallinen seura; Kari Tarkiainen (1993) *Finnarnas historia i Sverige 2: Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterana under tiden 1809–1944*, Helsingfors: Finska historiska samfundet.

4. Kari Tarkiainen (1985) *Porvoon piispa Magnus Jacob Alopaeus 1743–1818*. Helsinki: Suomen historiallinen seura; Kari Tarkiainen (2009) *Valtakunnan vaihdos 1809. Ajan tunteja Alopaeuksen pappissuvun papereissa*, SKS. Toimituksia 1206. Helsinki.

Kuvia ja karttoja on vähän, mutta tarpeeksi. Ei ole onneksi ollut tarkoitus julkaista ”selailuteosta”. Kuvat on valittu huolella, mutta julkaisukokoja, rajauksia ja värien käyttöä voidaan kyseenalaistaa: Onko Kuhmoisten löytö todella suuren kuvakoon arvoinen? Onko todella ollut tarpeen tai järkevää esittää kampakeraaminen astia värikköinä, mutta pronssikauden hautaröykkiö tai Sulkavan linnavuori hämäränä mustavalkokuvana? Miksi kivikirveet ovat värikuviina, mutta miekat mustavalkokuvina?⁵ Yleensä kuvat ovat toki riittävän suuria, joten niistä saa selvää.

Kartat on piirretty tarkasti, ja niissä on esitetty harkitun vähän yksittäisiä tietoja. Tästä suuri kiitos: karttoja on helppo lukea. Karttojen ja kuvien kuvatekstit ovat informatiivisia, ja ne tukevat päätekstiä. Yksi suuri puute kuitenkin on: miksi niiden lähdetietoja ei ole esitetty kuvatekstissä suoraan? On hyvin vaikeaa etsiä niitä kirjan lopussa olevasta luettelosta, joka sekun on varsin hämärästi esitetty. Liittykö tämä jotenkin siihen kummalliseen luuloon, että lähdeviitteet heikentäisivät teoksen myyvyyttä?

Toinen pääluku käsittelee ”ruotsalaisten” tuloa Suomeen. Pitkä ja hauska kirjoitettu katsaus aiheen historian kirjoitukseen on hyvin mielenkiintoinen ja valaiseva. Veriryhmä- ja DNA-tutkimuksen avulla tehtyyn tulkintaan otetaan kantaa. Tarkiaisen oma käsitys (s. 60–61) on, että uudet tutkimussuunnat ovat vielä niin alkuvaiheissa, että niiden tuloksilla ei vielä voi ”ruotsalaisuutta” ratkaista. Ne tukevat tällä hetkellä uusinta historiantulkintaa, jota edustavat Jouko Vahtola ja Henrik Meinander. Nykyruotsalaisuus on vasta 1200-luvun jälkeen syntyntyytä.

Niin tässä luvussa kuin koko kirjassa on harmillisesti painettu lähdeviitteet tekstin perään, alkaen numerosta 1 luvuittain. Kiinnostuneen lukijan kannalta tämä on hy-

vin vaivalloista. Viitteiden oikea paikka on sivun alareunassa. Siinä ne konkreettisesti liittyvät itse tekstiin, mikä onkin niiden tarkoitus. Eivät ne lukijoita karkota. Innokaiden lukua ne helpottavat ja välinpitämättömät osaavat kyllä jättää ne lukematta.

Seuraava pääluku on saanut otsikon ”Ristiretket”. Siinä käydään läpi suomalaisten oloja ennen Ruotsista tehtyjä sotaretkiä. Ruotsalaisten tulo Suomeen tapahtui kuitenkin enimmäkseen rauhanomaisesti, mitä seuraavassa luvusakin korostetaan. Niinhän tosiasiassa suurin osa saksalaistenkin *Drang nach Ostenia* tapahtui.

Tarkiainen käy keskustelua varhemman tutkimuksen kanssa, ja hän ottaa kantaa intohimojakin herättävään kysymykseen, tehtiinkö Suomeen ristiretkiä (s. 154). Itägöötanmaan suuri painoarvo koko valloitusprosessissa on hyvin perusteltu ja uskottava.

Luvun suuri ongelma on, että ristiretken käsitettä ei ole määritelty. Toisaalla puhutaan paavin bullasta ristiretkistatuksen antamisesta jollekin sotaretkelle, jossain toisessa paikassa puhutaan pakanoita vastaan käydystä sodasta. Yhtäällä taas ristiretki on vain jokin näihin aikoihin tehty sota yleensä.⁶ Käsitteen määritelmä muuttuu. Tällä tavalla luvun sisällöstä on tullut sekava ja sen historiakuva kummallinen. Valitettavasti Tarkiaisen ei ole myöskään paneutunut Christian Krötzlin ”Pietarin ja Paavalin nimessä” -tutkimukseen, vaan sivuuttaa sen todistelun ylimalkaisesti.⁷ Niinpä kerrataan Liivinmaan käännytyksestä Suomen mallina kumoamatta kuitenkaan Krötzlin argumentaatiota. Faktat ovat kyllä pääpiirteiltään oikein, mutta tulokannassa on jääty valitettavan vanhanaikaiselle kannalle. Tämä kanta kiteytyy sittemmin luvun ”Suomen sulautuminen Ruotsiin” alkupuolella (s. 156).

Valitettavinta on, että käsitese-

kustella kirkkohistoriallisen tutkimuksen kanssa. Ruotsin ja Suomen historiaa ei saada sijoitetuksi moderniin yleiseen ristiretkihistoriaan. En kiistä, etteikö keskiaikaisissa teksteissä olisi vilahdellut mitään moninaisimmista tilanteista idea ristiretkestä, mutta historian tutkimuksen tehtävän kannalta tiukka käsitteenmäärittely on esityksessä välttämätöntä.

Ns. ristiretkien keskeisestä asemasta teoksessa ja termin epäselvästä käytöstä johtuu aika paljon toistoa. Onko kristillisuus esim. valtionmuodostuksessa niin keskeinen asia, kuin Tarkiaisen ja monet muutkin toteavat (s. 153). ’Kristillinen’ on tärkeä sana, koska se edustaa byrokratiaa ja hallinnon tehokkuutta sitä kautta. Olisiko parempi käyttää esimerkiksi termejä ’kristillinen kirkko’ tai ’kirkollinen’, jolloin ei tarvitsisi miettiä uskomista?

Luvussa ”Ruotsalainen asutus kohtaa suomalaisen maan” selotetaan ruotsalaisten muuttoa Ahvenanmaalle, saaristoon ja manteeen rannikoille. Tavanomaiseen asutushistoriaan verrattuna tietoa tulee paljon, ja teksti on hyvin mielenkiintoista. Eri alueiden erilaisen ja eriaikaisen asutuksen selittäminen selkiyttää kokonaisuutta. Kie- litieteen ja arkeologian erilaiset

5. Pahin kuvakontrasti: sivun 230 mustavalkoinen kuva kirjavasta kirkkokotekstiä, jossa varmasti väreillä on ollut suuri merkitys – vs. sivun 247 värillinen kuva Kustaa Vaasan marmorisarkofagista, jonka kultaukset olisivat erottuneet mustavalkokuvastakin. Lisäksi kumpikin kuva on todella ajattelemattomasti ja harhaanjohtavasti rajattu.

6. Esim. s. 99 ristiretki olisi *retki pakanoita vastaan*. Kuitenkin tehdään ristiretki Novgorodia vastaan – Novgorod ei ollut missään tapauksessa pakanallinen, vaan enintään skismaattinen. S. 191 Birgitta ”saarnasi ristiretkä venäläisiä vastaan”!

7. Viitattu vain s. 76, jossa puhutaan Pyhän Erikin legendasta.

tulkinnat Ahvenanmaata koskevassa keskustelussa saavat tilaa, mikä on suomenkieliselle lukijalle erinomaista. Valitettavasti Tarkiainen ei ilmaise omaa kantaansa (s. 108) – lieneekö tarpeellista varovaisuutta.

Seuraavat kolme päälukua ovat kuin eri säätyjen sovittautumiskuvaukset: aateli luvussa ”Suomen sulautuminen Ruotsiin”, papisto luvussa ”Kirkko – kansainvälinen, ruotsalainen ja suomalainen” ja porvaristo luvussa ”Meren ylittävä verkosto”. Luvut tukevat hyvin edellä olevaa asutusaihetta ja luovat selkeän kuvan historiallisesta tapahtumakulusta. Monikielisyys tulee perustellusti esille ja kertoo mielenkiintoisella tavalla myös populaarista arjen historiasta.

Luku ”Ruotsalainen kielikulttuuri Suomessa”, jossa käsitellään pääasiassa ruotsinkielistä kirjallisuutta, tuntuu irralliselta. Tietysti käsitellyt asiat kuuluvat teoksen piiriin, mutta niiden erillinen esittäminen ei ehkä ollut paras ratkaisu. Olisiko tämä osuus ollut liitettävissä jatkoon? Samat huomiot ja kysymykset kohdistan myös ”Länsi ja itä Suomen kansankulttuurissa” -lukuun.

”Isänmaa Kustaa Vaasan tapaan käsitettynä” -luku sulkee tapahtumahistorian osuuden. Se rakentuu ruotsalaisen 1500-luvun historian ja maantieteen kirjallisuudelle. Aika olikin mitä tuotteliain. Ruotsi vietii Euroopan tietoisuuteen, voi hyvällä syyllä sanoa. Mutta onko Kustaa Vaasa niin keskeinen henkilö, että luku tulee otsikoida hänen mukaansa?

Teoksen yhteenvetoluku ”Kuinka Ruotsiin liittäminen vaikutti Suomeen?” on selkeä ja johdonmukainen vastaus esitettyyn kysymykseen. Joka kohdassa se ei kuitenkaan vastaa täysin aiemmin esitettyä. Johtopäätelmiksi lukua ei siis pidä sanoa.

Tarkiaisen teos on hyvin ”luki- ja ystäväallinen”, mihin sillä on pyritykin (s. 10: ”Tämäkin kirja olisi

voitu kirjoittaa huomattavasti teoreettisemmin, mutta se olisi samalla tullut vaikeammin sulatettavaksi ja todennäköisesti myös vanhentunut nopeammin.”). Tulos on onnistunut hyvin – odotan perehtymistä seuraaviin osiin innolla. Myös viitattu kirjallisuus on ”ystävällinen”. Siinä mainitut teokset ovat pääosin helposti saatavissa, monenikäisiä ja suurimmaksi osaksi suomenkielisiä. Lisää tai syvemmän tietoa etsivä löytää helposti reitin. Suuri kiitos siitä.

Tarkiaisen kirja kannattaa lukea tiedon vuoksi.

– AINO KATERMAA